

Hermán M. János

Zwolle

A Stehelin-féle, 1752-es *Catechismusi Házi-Kints**

Aki nem ismerné az 1563-as Heidelbergi Kátét (HK), a *Catechismusi Házi-Kints* lelkét (CHK), annak felhívjuk a figyelmét erre a fontos egyháztörténeti dokumentumra, amely a református egyház egyik szimbolikus irata a II. Helvét Hitvallás mellett. Erdélyben már 1564-től kezdve jelentős szerepe volt az egyházi életben.

Ezen jeles, a HK szövegéhez fűzött kátékommentár rövid ismertetéséhez hozzátartozik a korszak lelkiségének ábrázolása, a hitükhöz ragaszkodó református keresztyének túlélésért folytatott küzdelme, annak fájdalmasan érdekes története a vallási türelmetlenség, vagyis az ellenreformáció korában. A HK tanításának, illetve más kiadott művek kivonatának kéziratossága azt mutatja, hogy akárcsak a többi magyarországi egyházkerületben, Erdélyben is szükség volt az igényes kátémagyarázatokra. Egy kitűnő szakdolgozat 25 kiadatlan, 1675 és 1784 között keletkezett erdélyi kátémagyarázatot sorol fel lelőhelyeik megnevezésével.¹ Székelyföldi viszonylatban tehát jellemző képet alkothatunk a hitvallás kéziratossága magyarázatainak jelentőségéről, éspedig a zágoni parokia könyvtárának öt különféle példánya alapján.² A HK korabeli kéziratossága a korszak

* Elhangzott 2013. november 15-én, a *Bemutatás a templomban – a Káté helye a keresztség és az úrvacsora között* témájú nemzetközi konferencián.

¹ Ballai Zoltán: *A Heidelbergi Káté kéziratossága magyarázatainak teológiai vizsgálata*. Szakvizsgai dolgozat. Kolozsvár 2002.

² S. Sárdi Margit: A zágoni református eklézsia könyvtára. In: *Magyar Könyvszemle*, 118 évf. (2002/2), 165–174. Ld. <http://epa.oszk.hu/00000/00021/00033/0004-29b.html>. Kaposi Sámuel: *A Heidelbergi Káté magyarázata*. Enyed 1732. Leírta Étfalvi Imreh Sámuel. *Catechisatiok*. 1742–1746. Magyar prédikációk, a kötésében is kézirat található. *Catechisatio*. 1752. A címlapon ez áll: Kaposi Sámuel kátémagyarázata. Tulajdonosa Szemerjai Demeter Sámuel 1761-ben. Oldalszáma: 214. *Catechesis magyarázat*. 1775. Possessor Demeter Sámuel 1775. Könyvnyomtatás: *Confirmatioi káté*. Az Erdélyi helvét hitüek közönséges sz. zsinata által hirdetett pályázat nyomán íratott 1857-ben. A zágoni parokiai könyvtárban a Szenci Molnár Albert által a HK rövidített, 65 kérdésből álló katekizmusát az általa kiadott 1612-es Oppenheimeri Biblia tartalmazza.

nyomorúságairól tanúskodik, a hajdani neves teológusok kéziratban maradt munkái pedig ennek a nehéz korszaknak az értékes lelki örökségei közé tartoznak.

Tudomásunk szerint a *CHK* volt az első 18. századi erdélyi, nyomtatásban megjelent magyar nyelvű kátémagyarázat, míg a Partiumban a szintén Tatai Ferenc³ által fordított és 1744-ben megjelent Lampe-féle mű, a *Kegyelem szövetségének titkába való bevezetés* számított az első 18. századi kátémagyarázatos kiadványnak. A *CHK* barokkosan hosszú címéből csak két sort idézünk: *Catechismusi Házi-Kints, avagy A' keresztyéni hit' fő-ágazatinak kérdések és feleletek által való magyarázatja [...] mellyet [...] fel-fedezett Stehelin Christof hajdan Sangallumban az Isten beszédének sáfára.– Kolosvárat, nyomtatattott 1752 Esztendőben.* A könyv hajdani svájci szerzőjét, Christoph Stähelint (vagy Staehelin, latinosan Christophorus Stehelinus, 1665. dec. 21 – 1727. dec. 30.) nem hallgatták el,

Rézmetset Christoph Stehelin *Geistliches Nebo, oder Andächtige Betrachtungen...* című könyvében (posthumus kiadás, Frankfurt, Lipcse 1730)

de ma már tudjuk, hogy a sehol fel nem tüntetett fordító Tatai Csirke Ferenc,⁴ a debreceni lelkipásztor és külföldet járt akadémista volt. Az *approbatiót* Borosnyai Lukács János erdélyi református püspök írta 1752 áprilisában, ugyanis csak az ő a felelősségvállalása után adhatták ki a művet. Ez a 864 oldalas kötet két hivatalos kiadást is megért abban a világban, amikor tiltották a *HK*-t és természetesen a hozzá kapcsolódó magyarázatokot sem kedvelték.

Az általam használt példány története szintén figyelemre méltó, nemcsak a benne található feljegyzések miatt, hanem a könyvek sorsára jellemző közelmúlt viszonyaira is.

Előadásomat a 18. század egyházpolitikai vonatkozásainak a tárgylásával kezdem, majd igyekszem feltárni a *CHK* kiadása körül forgolódo atyák indítékait.

Ez a mű, amelyben impresszum sem szerepel, az Erdélyi Református Egyház

³ Jan-Andrea Bernhard érdemben foglalkozik Tatai Csirke Ferencsel és a Stehelin család jeles leszármazottaival, ld. Bernhard, Jan-Andrea: *Das Album Amicorum von Ursula Staehelin aus St. Gallen. Einblick in die Forschungswerkstatt der Peregrinations- und Kommunikationsgeschichte.* In: *Schriften des Vereins für Geschichte des Bodensees und seiner Umgebung*, 131. Jg. (2013), 185–197.

⁴ Ld. Hermán M. János: Tatai (Csirke) Ferenc, „V. D. M., vir est optimus”. In: *Református Szemle*, 2014/2, 192–234.

Főkonzisztóriumának nyomdájában jelent meg Pataki István nyomdász munkájával. A kiadás előkészítéséről, nyomtatásáról és terjesztéséről nem ismerünk adatokat. Pokoly József is csupán ennyit mondott a kátémagyarázati műfaj akkori jelentőségéről:

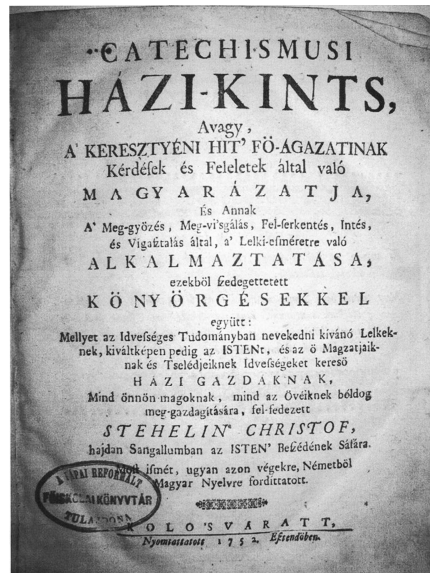
„A kátémagyarázat sorsára nagy befolyással volt az, hogy Tatai Cs. Ferencz, debreczeni lelkész, később tiszántúli püspök, lefordította a Stehelin-féle *Katechismusi házi kincset*, és azt 1752-ben Kolozsvárt nyomatta.”⁵

Azt, hogy a kinyomtatás mennyire lehetett a Tatai Ferenc egyéni vállalkozása, annak semmilyen nyomát nem találtuk, és nem is tartjuk valószínűnek azt, hogy nem közösségi megbízás alapján cselekedett.

I. „Hitét csak a halállal akarja felcserélni...”

Helytartótanácsi rendelettel⁶ a királyi Magyarországon 1747-ben, 1748-ban, 1749-ben és 1757-ben parancsolták meg a HK nyomdákban és könyvkereskedőknél található példányainak elkobzását, mivel a HK azzal vádolja a római katolikusokat, hogy a misemondásban és a képek tiszteletében bálványimádást követnek el.

A bécsi Helytartótanács már 1747-ben olyan rendeletet adatott ki, hogy kobozzák el a Debrecenben kinyomtatott Káté példányait, mert abban sértő tanítás található a római katolikusokra nézve. Elrendelték, hogy a debreceni városvezetés semmisítse meg a HK 1703-as kiadását és annak 1731-es kivonatát, mivel az úrvacsora kapcsán azt állítja a miséről, hogy az „kárhuzatos bálványimádás”, és hogy a képek tiszteletéről szóló rész is megbotránkoztaást kelt. Az öntudatos debreceniek erre azt válaszolták, hogy nem áll módjukban a parancs végrehajtása, s azt találták ki, hogy a svájci Bázelen kellene kiadni a Kátét. Ezt pedig meg is tették,⁷ és kalandos úton,

⁵ Pokoly József: *Az Erdélyi Református Egyház története*. V. kötet. Az egyházi intézmények története. Budapest 1905, 96.

⁶ A Magyar Királyi Helytartótanácsot 1724-ben hozták létre. Tagjai katolikus főrendi nemesek és főpapok voltak, akik már 1725-ben elrendelték: az uralkodót nem szabad zavarni vallásügyi kérdésekkel, azok a Helytartótanács jog- és hatáskörébe tartoznak.

⁷ *Keresztyén catechismus, az-az A' keresztyéni hitnek ágazatira kérdések és feleletek által való rövid tanítás* [...]. Im-Hof, Basilaе 1754. (A bázeli nyomdász neve helyesen: Johan Rudolf Imhof, †1778.) Példánya megtalálható az Országos Széchényi Könyvtárban. (Az adatot Bujtás Lászlónak köszönöm.)

szűcsmesterek és posztókereskedők árui közé rejtve szállították haza a 2900 vagy 3000 példányszámban készült Kátét, amelyet 1754-ben nyomtattak. A szállítmány csak 1758-ban érkezett Magyarországra, Lengyelországon keresztül. Hatvani István professzor így tudósít a debreceniek nyomtatás felől való döntéséről:

„Úgy gondolkoztunk, hogy a külső országon is meglehet, mégpedig nagy költség nélkül.”⁸

Zoványi Jenő mondja többek között, hogy ez a tiszántúli történet csak egy a sok ezerből, a protestánsok állandó zaklatásának korszakából.⁹ A protestáns intézmények ellenében még építészeti rendszabályokat is bevetettek. Az uralkodó 1750. máj. 15-i rendeletével vizsgálat indult a protestáns templomok, imaházak és iskolák építői ellen, és az építkezéseknél csak úgy lehetett engedélyt nyerni, ha az új épület nem múlta felül a régit sem terjedelemben, sem magasságban, sem szépségben.

Vessünk itt egy pillantást a Borosnyai Lukács János személye körüli fejleményekre, aki erdélyi püspökként járult hozzá a *CHK* kiadásához.

Pelsőczy János püspök halálával Borosnyai Lukács János¹⁰ székelyudvarhelyi professzor generális notáriusként, vagyis főjegyzőként vált jogosulttá a püspöki tisztségre. Tanári állását meg szeretne volna tartani, ezért segédtanárt kért maga mellé. A székelyudvarhelyi jezsuiták azonban bepanaszolták, hogy egy új professzori állást szervez, és feljelentették a miatt is, hogy javíttatja az iskola auditoriumát és homlokzatát. Valójában még örvendhetett is, hogy nem járt úgy, mint apósa, Szigeti Gyula István református püspök, vagy a fiatal Borosnyai Nagy Zsigmond enyedi professzor, akiket elrettentés céljából 1738-ban tárgyalás nélkül börtönöztek be.¹¹ Hollandia bécsi nagykövete

⁸ Ld. Tóth Endre: A Heidelbergi Káté története. In: *I. A Heidelbergi Káté. II. A Második Helvét Hitvallás. A Magyarországi Református Egyház hitvallási iratai.* A Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, Budapest 2006, (7–20.) 16.

⁹ Zoványi Jenő: *A magyarországi protestantizmus története 1895-ig.* II. kötet. Attraktor Kiadó, Máriabesnyő – Gödöllő 2004, 127.

¹⁰ Borosnyai Lukács János (Feldoboly, 1694 nyara – Marosvásárhely, 1760. febr. 9.) Nagyenyeden volt diák. 1721 szeptemberében indult külföldi tanulmányokra, november derekától Odera-Frankfurtban tanult, ahol egy télen át hallgatta az egyetemi előadásokat. Innen 1722 májusának végén indult Leidenbe, és itt négy évet töltött. 1748. nov. 28-tól generális notárius, 1749-től püspök, 1751 májusától pedig marosvásárhelyi lelkész volt. Ld. Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái.* <http://mek.oszk.hu/03600/03630/html/b/b02265.htm>. Mind a mai napig előfordul, hogy néki tulajdonítják a *CHK*-et, mint Stehelin utáni átdolgozást. Ld. pl. Tuzson Zoltán (szerk.): *Iskolánk nagyjai, híres személyiségei.* Backamadarasi Kis Gergely Református Kollégium, Székelyudvarhely 2003. Ugyanez a téves adat szerepel a Borosnyai Lukács János neve alatt a *Pallas Nagylexikon*, illetve a *Wikipedia* világhálós lexikon szövegében.

¹¹ Fazakas Gergely: *Szigeti Gyula István református püspök és társai 1738-as „mártírúmának” értelmezései.* Az előadás, 2014. febr. 21-én hangzott el a *Protestáns mártírnarratívák*

ismételten megpróbált közbenjárni annak érdekében, hogy ne fosszák meg Erdélyt a reformáció korától nyert törvényes szabadságától.¹² Dániel István bárót 500 arany forinttal büntették meg, mivel megjelentette *A maga élete folyásának rövid leírása* című, kálvinista színezetű munkáját. (Borosnyai Lukács János esetében az erdélyi gubernium kellett kivizsgálja a kollégium állapotát. Végül is Kőrösi József elfoglalhatta a ketedrát, de csak nagy utánajárások eredményeképpen.)

Borosnyai Lukács János esetében először fordult elő, hogy püspökségének megerősítését utólag a királynőtől is kellett kérnie, amely meg is történt 1753-ban. Ezért 200 Ft. megerősítési illetéket kellett fizetnie az 1752. júl. 22-én kelt rendelet alapján, amelynek az volt a lényege, hogy a megválasztott református püspököket az uralkodónak is meg kell erősítenie tisztségükben. 1750-ben odáig jutottak, hogy folyamodványaikban a reformátusok nem nevezhették magukat státusnak, mivelhogy az állam római katolikus. Megnehezítették az ifjak külföldön való tanulását is. Az uralkodó olyan rendeletet adott ki 1751-ben, hogy külföldi tanulmányúthoz szükséges útlevelet csak a nemesi származású ifjak kérhetnek, de útlevelet csak Bécsig kaptak, ott ezt újra kellett kérvényezniük, attól függően, hogy a jelzett helyre egyáltalán adható-e útlevel, mint például a kifogásolt porosz egyetemekre. Emellett egyforma szigorúsággal tiltották a könyvek kivitelét és behozatalát a birodalomból. 1752-től fejedelmi vizsgálat és engedélyt kellett kérni a peregrinációhoz. 1759-től betiltották a szupplikációt és a több generációs hagyománnyal bíró légációt is,¹³ amely a református kollégiumok és a diákok létfenntartásának, anyagi bevételeinek volt a forrása. Ez időre esik azonban egy olyan könyv betiltása is,¹⁴ amely a protestánsok, mint eretnekek ellen úszított. Ez viszont ritkaságnak számított. 1753-ban királyi rendelet tiltotta meg a katolikus egyházat sértő

---

tivák a 16–18. században témájú konferencián, amelyet a Debreceni Egyetem BTK, Magyar Irodalom- és Kultúratudományi Intézet Könyvtára szervezett.

¹² G. Henk van de Graaf: *A németalföldi akadémiák és az erdélyi protestántizmus a XVIII. században. 1690–1795.* Egyetemi Fokú Egységes Protestáns Teológiai Intézet Kolozsvar – „Crişana”, Nagyvárad 1979, 13–16.

¹³ Ld. Hermán M. János: *A légáció élő emlékezete és időszerűsége.* In: Szilágyi Ferenc – Hermán M. János (szerk.): *Trianon utáni változások a partiumi protestáns egyházak életében.* Partiumi Kiadó Nagyvárad, Székelyudvarhely 2011, 189–203.

¹⁴ „Bíró Márton. Veszprémi püspök, írt egy könyvet deák nyelven az eretnekekről, melyet nevezett Enchiridionnak és ajánlott a dicsőségesen uralkodó királyi felségnek, Mária Thérésianak. Nyom. Győrben 1750-dik eszt. 4. r. Méltónak ítélte ezt a királyi felség, hogy az exemplárok beszédetvén eltöröltessék mint botránkozást és háborúságot okozható könyv. Szól ebben (1) A hitnek szükséges voltáról. (2) Az hittől szakadtakról. (3) A királyok, császárok hitről való rendeléseikről, dekrétumaikról. Hord elő egynehány királyi parancsolatokat a m. országi protestánsok ellen, és azt akarja elhíttetni, hogy a király azokat nem tartozik elszenvetni a maga országában [...]” Bod Péter: *Magyar Athenas.* Magvető, Budapest 1982, 284. Padányi Bíró Márton püspökfőispán Somogyban tett vizitációja után csupán egymaga 46 protestáns templomot záratott be. Ld. Bucsay Mihály: *A protestantizmus története Magyarországon 1521–1945.* Gondolat Kiadó, Budapest 1985, 148.

művek kiadását a birodalom területén.¹⁵ (Nem érdektelen megemlíteni azt is, hogy közvetlenül a *CHK* kiadása előtt pestisjárvány pusztított az országban, csak Debrecenben és a környékén 9000 ember haláláról írtak.)

Egy igazán „szomorú parancsolat” 1757-ben érkezett Pozsonyból, ugyanis a Helytartótanács az egész országra kiterjedő rendeletet hozott: be kellett szolgáltatni a *HK* példányait. A tiszántúliak őszinte *Apológiával*, erős logikával védtek a *HK* ügyét, de ennek ismertetésére most nem térhetünk ki. A debreceni püspök levélben bátorította az egyházközségeket, hogy tagadják meg a parancs teljesítését, de a felszólítás érkezett a békési megyébe, és a prédikátoroktól kezdve a parasztokig mindenkitől elvették a katekizmusok példányait. A Szentesi Református Egyházközség jegyzőkönyve azonban olyan feljegyzést tartalmaz, hogy a püspök levele idejében megérkezett hozzájuk, s így Szentesen ekképpen jártak el:

„[...] kivált az oskolákban, ha lettek volna is, előre elszedtük és elrejtettük volna a könyveket [...]”¹⁶

A Magyar Királyság területén kihirdetett kátéellenes rendelkezéseket – a királynő parancsára – 1768-ban hirdették ki az Erdélyi Nagyfejedelemség területén is. 1769-ben¹⁷ még az is tetézte a *HK* üldözését Erdélyben, hogy elkobozták Bod Péter két művét. A lelkészeknek be kellett szolgáltatniuk a *Szmirnai Szent Polikárpus* és a *Magyar Athenas* példányait. A végrehajtástól valóssággal írtózó református püspök így fogalmaz jelentésében:

„[...] nála 300 katechizmus van, de újabb parancsolatot vár a beküldésre, talán nem is illenek, hogy ő maga küldje be, hanem aki szedeti, vitesse el, így is, hogy beszedtük, traditorokká lettünk, de ha magunk küldenénk be, kétszeresen lennénk traditorok.”¹⁸

A Főkonzisztórium ekkor levelet írt Gyalakuti Lázár János grófnak, aki azt tanácsolta, hogy Deési Lázár György püspök gyűjtse ugyan össze a kért műveket, de ne küldje el Bécsbe. Az 1768-as tiltó parancsot kihirdető erdélyi Guberniumot pedig arra kérték, hogy terjessze fel a *HK* megkegyelmezéséért írott folyamodványukat, és amíg a válasz megérkezik a császárnótól, addig függesszék fel a káték begyűjtését. Időhúzással a káték végül is Erdélyben maradtak.

Meg kell említenünk, hogy 1765-ben, amikor a katolikus Haller János után gubernátort választottak, Mária Terézia háromszor is levelet írt Lázár János-

¹⁵ Esze Tamás: A Heidelbergi Káté története Magyarországon a XVIII. században. In: Bartha Tibor (szerk.): *A Heidelbergi Káté története Magyarországon*. Studia et Acta Ecclesiastica I. Budapest 1965, (169–203.) 192–193.

¹⁶ Tóth Endre: *A Heidelbergi Káté története*, 17.

¹⁷ Esze Tamás: *A Heidelbergi Káté története Magyarországon a XVIII. században*, 192.

¹⁸ Nagy Géza: *Akik kősziklára építettek. Egyháztörténeti dolgozatok*. Cluj – Kolozsvár, 1937, 73. (*A Heidelbergi Káté múltja* fejezet.)

nak, hogy katolizáljon és fogadja el a gubernátori széket. Gróf Lázár János ezt úgy köszönte meg, hogy háláját fejezi ki a császári és királyi felségnek, de magában elvégezte, hogy atyai vallását csak a halállal akarja felcserélni.¹⁹ Részben Lázár János válasza és az egyház népének a *Palatinusi Catechismus*-hoz való ragaszkodása magyarázza azt az elszántságot, amellyel 1752-ben bátorkodtak megjelentetni a Stehelin közkedvelt²⁰ művének magyar fordítását. A Magyar Református Egyház egészére nézve jellemző, hogy az episzkopálisok, puritánok és pietisták egyforma hűséggel ragaszkodtak a HK-hoz és a maguk módján a Káté tanításának elmélyítésére és a napi életben való befogadására törekedtek. Elgondolkoztató és példamutató, hogy Bod Péter tudatosan gyűjtötte és bátran le is jegyezte a 18. századi vallásügyi túlkapásokat, az egyházi javak elkobzását és a „törvényes” fortélyokat, hogy hiteles tanúsággal szolgáljon az utókoroknak. De a tanulás céljából is jegyezte ezeket, főleg a védekezés érdekében.

A politikai viszonyok és a HK iránti indulatok ismeretében azt szeretnénk megfejteni, hogy milyen kapcsolat létezett Kolozsvár és Debrecen között a *CHK* kiadásának a dolgában. Az akkori, 1728–1758 közötti időszakban a tiszántúli püspök, az idős Zoványi P. György zilahi lelkipásztor²¹ 95 éves volt²² a *CHK* kiadásának idején. Zilahon élt, és a fontos ügyek java részét a főjegyző, Szódi István intézte.²³ Szódi Istvánról pedig nemcsak azt tudjuk, hogy egyházkerületi generális notárius volt, hanem azt is, hogy dogmatikát tanított a debreceni kollégiumban és kéziratban maradt fenn egy 627 oldalas kátémagyarázata.²⁴ A lehetséges és befolyásos kapcsolattartók közül Bod Péter az

---

¹⁹ Albert András: Gyalakuti gróf Lázár János (1703–1772) és a XVIII. századi erdélyi protestantizmus. In: *Studia Caroliensia*, V. évf. (2004/2), (119–141.) 131–133.

²⁰ A könyv holland fordítását 1756-ban adta ki Hendrik Vieroot nyomdája Amszterdamban: *Catechetische huys-schat, ofte Verklaring van den Heidelbergschen Catechismus door vragen en antwoorden, benevens derzelver gebruikmakingen, zo, ter overtuiging, beproeving, opwekking, vermaning als vertroosting; en daar uit getrokken ernstige gebeden: den leer en heilbegeerigen zielen en inzonderheid, den huisvaderen, die Godt en de zaligheid hunner kinderen, en huisgenoten hertelyk zoeken, ter hunner wys en rykmaking tot zaligheid geopent*. Lelőhelye: Bibliotheek Theologische Universiteit Kampen; jelzete: 123 G3.

²¹ A Zilah-belvárosi Református Egyházközség parókiális könyvtárában nincs meg a *CHK*. (Püsök Sándor Csaba lelkipásztor szíves közlése.)

²² Zsigmond Attila: „Hirtelen változható életemnek jó megfontolása kényszerített arra...” Zoványi P. György végrendelete. In: *Református Szemle*, 2011/6, (694–702.) 694.

²³ Szabadi István: „Kinél több igaz bírót nem igen láttam”. Szerencsi [Nánási Fodor] János két zilahi látogatása Zoványi Györgynél. In: *Református Szemle*, 2011/6, (594–600.) 595.

²⁴ Szódi Csir (Pastoris) István, Piskárkosi Szilágyi Sámuel sógora (1682–1754) több mint két évig tanult a franekeri egyetemen. Teológiai nézeteire nézve ld. Czeglédy Sándor: A teológia tanítása a Kollégiumban. In: Barcza József (szerk.): *A Debreceni Református Kollégium története*. A Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, Budapest 1988, (534–591.) 552.

egyik, aki 1756-ban a debreceni „Sz. Tatai uram”-ra hivatkozik könyvek beszerzése és továbbítása ügyében.²⁵

Úgy gondoljuk, hogy a fordító Tatai Ferenc nevét azért sem említették, mert Erdélyben heterodoxiával vádolták, ez pedig kétes színben tüntethette volna fel a *CHK* tartalmát. Szerencsére nem a Tatai Ferenc teológiai nézete volt a döntő. Véleményünk szerint a korabeli politikai „nyavalyásság” felülírta a testvéri összefogás szálait a két egyházkerület között, vagyis az országos nyomorúság erősítette a kiadás kivitelezését. Ugyanis a királyi Magyarországon kihirdetett törvények nem voltak hatályosak Erdélyben, s a *CHK*-et ezért lehetett ott kiadni, de annak a szó szerinti palástolása céljából, hogy debreceni, vagyis a királyság területi kezdeményezéséről van szó, igen helyesen, még a fordító nevét is elhallgatták. Ez a kiadás az 1753-as tiltó rendelkezés után talán már Kolozsváron sem jelenhetett volna meg.

II. A *Catechismusi Házi-Kints* 1788-ra tervezett, de elmaradt kiadása

Maklári János kassai lelkész tollából olvassuk, hogy a *CHK* a keresett könyvek közé tartozott:

„A Házi-Kints névről ismeretes könyvünk, amelynek e részben nagy nagy érdeme tudva vagyon, úgy elfogyott, hogy megkettőztetett árán is nehéz volna már ma megkapni.”²⁶

Landerer János Mihály pozsonyi katolikus könyvkiadó, aki nemrég szerzett nemességet Fűskúti előnévvel,²⁷ 1788. márc. 21-én bécsi helytartótanácsi közvetítéssel szerezte meg a Tiszántúli Egyházkerület hozzájárulását a kiadáshoz,²⁸ de az mégis elmaradt, és fia, Landerer Mihály János adta ki 1805-ben. A pozsonyi nyomdában valószínűleg e helyett jelent meg 1793-ban a Maklári által németből szabadon fordított kátéoktatási kézikönyv.²⁹ Ennek a

²⁵ Bod Péter 1756. szept. 20-án, Magyarigenben kelt levele Ráday Gedeonhoz. Ld. Bod Péter: *Magyar Athenas*. Válogatta, sajtó alá rendezte, a jegyzeteket és az utószót írta Torda István. Magvető, Budapest 1982, 470.

²⁶ Bucsay Mihály: A Heidelbergi Káté magyarozatának története 1791-től napjainkig. In: Bartha Tibor (szerk.): *A Heidelbergi Káté története Magyarországon*. Studia et Acta Ecclesiastica, I. A Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, Budapest 1965, (205–260.) 211.

²⁷ Nemességét az ország legszármotévőbb könyvkiadójaként szerezte 1784-ben. A Temes megyei Fűskút nevű falut 420 000 ezer forintért vásárolta meg.

²⁸ Kiderül ez az 1805-ös kiadáshoz csatolt jegyzőkönyvi kivonatból: *Extractus Protocolli V. Superintendentiae Trans-Tibiscanae d. d. 24. Jun. 1788 etc.*; ld. 34. láb.

²⁹ A két kiadást (1793 és 1795) megért mű címe: De Losea János Antal: *Keresztyén Oskola, avagy a keresztyén vallás fundamentumos ágazatin vezető oktatás a Heidelbergi Catechismusnak útmutatása szerint, amelly ebben, rövid kérdések és feleletek által megmagyaroztatik, és az Isten Beszédéből meg-erősitetik*. Készítettett kivált a tanítók kedvéért Helvétziában

munkának szerzője J. A. De Losea svájci lelkész volt. A nyolcadrét alakú kiadvány terjedelme 464 oldal. Maklári a cenzúra által megrövidített kátészöveget közölte. Bucsay professzor megállapította, hogy a Stehelin szövegéből többször is invenciózus fordulatokat vesz át.³⁰

Fordításának előszavában úgy szól a Káté magyarázásának formájára és metódusára nézve, mintha Backamadarasi Kiss Gergelyt hallanánk:

„A prédikátor az ifjakat s gyermekeket a prédikáló szék eleiben állítván ezen könyvecskének útmutatása szerint kérdések és feleletek által végzi a maga tanítását. [...] De mellesleg még többet tanulnak a szülők és más hallgatók (akiket a templomban megszólítani és kérdőre vonni az irántuk való tisztelet és szokás illetlennek tartaná) [...]. Ezen tanítás módjából kivált az együgyűbbek sokkal többet értenek és épülnek, mint a szüntelen folyó beszédből vagy némely mesterségesen készült prédikációból.”³¹

III. A *Catechismus Házi-Kints* 1805-ös pozsonyi kiadásához³²

Minekelőtte Hunyadi Ferenc tiszántúli főjegyző hajdani diplomatikus jóváhagyásához³³ és Landerer Mihály János könyvnyomtató előjáró beszédéhez fűznénk megjegyzéseket, a megértés láncszemeinek egybefűzéséhez ismét szükségesnek tartjuk a rövid kátétörténeti háttérvizsgálatot, és pedig

---

köz-meg-egyezésből [...]. Német nyelvből pedig némelly változtatásokkal fordítottat Maklári János által. Pozsony [1793], Landerer Mihály.

³⁰ Bucsay Mihály: *A Heidelbergi Káté magyarázatának története 1791-től napjainkig*, 212.

³¹ Uo. 213.

³² A második kiadás 1805-ben jelent meg Pozsony és Pest kiadási hellyel: *Catechismus Házi-Kints, avagy A' keresztyéni hit fő ágazatainak kérdések és feleletek által-való magyarázatja*. Második megjobbított kiadás. Nyomtatója Fűskuti Landerer Mihály, 863 old. Példánya megvan a Sárospataki Református Kollégium Nagykönyvtárában, jelzete: b 6796. Megtalálható a Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet Könyvtárában is (ezt a példányát használtam). Ehhez az új kiadáshoz Hunyadi Ferenc, a Tiszántúli Református Egyházkerület főjegyzője csatolt latin nyelvű approbatiót. Jelzete: H 331. Címlapján a korábbi eredetet igazoló pecsét, ennek felirata: „Ev. Ref. Székely-Mikó-Kollégium – S-SZT.-György”. (Köszönöm Kurta József-Tibor főkönyvtárosnak, hogy eljuttatta hozzám az 1805-ös *CHK* szövegének másolatát.)

³³ „Approbatio novae Editionis.

Extractus Protocolli V. Superintendentiae Trans-Tibiscanae d. d. 24. Jun. 1788.

Nro 9. P. Domino Joanni Michaeli Landererer de Fűskút Bibliopolae Posoniensi, fine obtinendae ad Impressionem Libri Catechetici Házi Kints facultatis, per Excelsum Consilium Locumtenentiae Regium medio Gratosi Intimati sub dato 21. Martii 1788. Nro 12 377 ad hoc Consistorium Superintendentiale invariato, permittitur quidem, ut praememoratum Librum typis vulget, cum illis tamen praecise nec aliis prorsus modificationibus, quae Anno superiori per hoc Consistorium in eodem Libro factae, eidemgue Domino Bibliopolae transmissae, et per Excelsum quoque Consilium Locumt. Reg. approbatae fuerunt.

Extradat. per Franciscum Hunyadi m. p.

(L. S.) V. Superintendentiae Trans. Tibiscanae Generalem Notarium.”

Landerereknek az 1774-es bázeli–pozsonyi Káté botrányával kezdve, és folytatva az 1780-as rablókiadással.

Az imént már idéztem a *CHK* elmaradt 1788-as kiadásának tervét, és úgy vélem, hogy az erre vonatkozó latin nyelvű jegyzőkönyvi kivonatot Hunyadi Ferenc mintegy kényszeredve közölte a nyomdászcsalád új fejével, hiszen a Landerer nyomda korábban több alkalommal is a református főhatóságok engedélye nélkül adott ki megváltoztatott szövegű Kátét. Az is előfordult, hogy a reformátusok megkerülésével maga a nyomdász változtatott az érzékeny pontok szövegén. Előljáró beszédét vizsgálva megjegyezzük, hogy a kiadás létrejöttét illetően csakis az ebbe foglalt indoklás áll rendelkezésünkre.³⁴ Éppen az előljáró beszéd a bizonyosság, hogy ez esetben e jóindulatú nyomdászutód is – talán lelkesedésében – túllépte illetékességi hatáskörét, és „megjobbított második kiadás”-ról beszél, illetve arról, hogy a változtatások nem ártanak az igazságnak.

A bevezető történetet azzal kezdem, hogy a kátéhaború bonyodalmai közben az eгри érsek tudomására jutott, hogy a pozsonyi katolikus nyomdában 1774-ben református kátét adtak ki. Feljelentése nyomán államtanácsi kivizsgálásra került sor, és megfédtek Landerer János Mihály nyomdászt, aki Hübner Mihály cenzorral együtt olyképpen védekezett, hogy itt az államérdeknek és a katolikus egyház érdekének egybeeséséről van szó.

Valójában az történt, hogy a bázeli (1754-es vagy 1760-os?) kiadás³⁵ külsejét és tartalmi beosztását is utánozták, és azt úgy jelentették meg, hogy elhagyták a 30. kérdést. Továbbá változtattak az 57. és 80. kérdések feleletein. Rögtön meg kell jegyeznünk, hogy a változtatások eszforrása maga Hübner Mihály volt, aki 1774. május 5-én terjesztette fel a jelzett kérdések felőli javaslatát.³⁶

Irodalma van annak az 1780-as Landerer János Mihály-féle kátékiadási mánoővernek is,³⁷ amely szintén a reformátusok tudta nélkül történt. Piskárkosi

³⁴ Vállalkozását jól meg kellett gondolnia, mert a De Losea–Maklári-féle kátémagyarázat megjelenésének évében, 1793-ban egy másik pozsonyi nyomdában, amelynek Wéber Simon Péter volt a tulajdonosa, kiadták Ketskeméti Zsigmond: *LXXX prédikációkból álló katechétikáját*. Kassán pedig a Fűskúti Landerer Ferentz nyomdájában készült 1802-ben a Kóczi Dávid-féle *Palatinátusi Catechesisre irattatott magyarázat*.

³⁵ Az első 1754-es bázeli Kátének van 1754-es bázeli vagy debreceni utánnyomása, és az inkriminált 1760-as bázeli kiadásnak is létezik bázeli vagy debreceni utánnyomása. Van olyan 1760-as bázeli kiadás is, amelynek a belső 1758-as évszáma helyett 1768 áll. A bázeli kiadások harmadik csoportját képezi a HK 1760-ból származó bázeli kiadása, amelyben már egy „Második József Római Tsászárért” kezdetű esedezés is található. Ld. Módis László: *A Heidelbergi Káté magyarországi irodalmának bibliográfiája 1563–1964*. In: Bartha Tibor (szerk.): *A Heidelbergi Káté története Magyarországon*. *Studia et Acta Ecclesiastica*, I. A Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, Budapest 1965, 310–311.

³⁶ Esze Tamás: *A Heidelbergi Káté története Magyarországon a XVIII. században*, 195.

³⁷ Ennek a Kassán és Pozsonyban megjelent 1780-as kiadású kátének csak 128 kérdése van, mert a XXX. kérdést teljesen elhagyta és a LXXX. kérdést is alaposan

Szilágyi Sámuel püspök efölötti fájdalmát levélbe öntötte,³⁸ és 1781 januárjában azt írta Virágh Mihály dunamelléki püspöknek, hogy ha ezt az esetet elhallgatják, akkor „a kövek is ellenünk kiáltanak”.³⁹ Ezt a kiadást Debrecenben ismét Landerer egyéni vállalkozásának tartották, elkobzását kérték a császártól, és megújították kérésüket: engedélyezze, hogy a HK-t az eredeti szövegével adják ki. Az ügyet Bécsben vizsgálták ki, de ez már olaj volt a tűzre.

Landerer írásbeli védekezése 1781 áprilisában került a Helytartótanács elé. Mivel szerinte elfogytak a HK példányai, ő a könyvkereskedők kérésére adta ki azt, és inkább dicséretet érdemel, mint büntetést, ugyanis megakadályozta, hogy a reformátusok megint külföldre küldjék a pénzt.

A befolyásolt uralkodó nemsokára meg is szólalt. II. József olyan végzést hozott 1781. aug. 1-én, hogy változtassák meg a sérelmezett szövegeket és mutassák be a cenzurának. Fonák és felszínes volt az okfejtés, ugyanis a császári resolutio cinikusan és csak úgy általánosan hivatkozott arra, hogy a HK kifogásolt szövegréseit már Svájcban is módosították.

Az öt évig tartó halogató taktikázás és hosszas vívódás után, végül kompromisszum született: 1786 őszére kiadták Debrecenben a módosított szövegű Kátét. Okos jelentést csatoltak hozzá, ugyanis a változtatást az uralkodó beavatkozásával indokolták:

„Most azok szerint a változtatások szerint adattatik ki, amellyek az 1782-dik Esztendőben költ K. Királyi Parantsolat szerint tétettek, a XXX-dik, LVII-dik és LXXX-dik Kérdésekben és Feleletekben.”⁴⁰

Tehát az előbbiek figyelembevételével kell olvasni Landerer János Mihály fiának, Landerer Mihály Jánosnak előszavát. Apa és fia között, a II. József alatti korszak és a napoleoni idők között óriási különbségek vannak.⁴¹

Figyeljünk ismét a CHK 1805-ös kiadásának a „sajátosságaira”, úgy amint azt *A kiadónak előljáró beszéde a megjobbított második kiadásban* tükrözi:

„Megvallom, hogy a mostani időknek mostohaságát, és ebből szükségképpen reánk áradott mindeneknek nagy drágaságát gondolóra vévén, ennek a hasznos könyvnek kiadásáról kételkedni kezdettem, megütközvén főképpen az árának a kiszabásában; de hogy azon nagy érdemű Számos Lelki Pásztoroknak a kik becses levelei által ennek a könyvnek mennél hamarabb

---

megcsonkította. (Dr. Juhász Tamás szíves közlése, aki ennek az 1780-as kiadású Káténak a tulajdonosa.)

³⁸ Piskárkosi Szilágyi Sámuel és Varjas János levelei Virágh Mihályhoz; közölte Földváry Antal, in: *Debreceni Protestáns Lap*, 20. évf. (1900/39), 562–564.

³⁹ Esze Tamás: *A Heidelbergi Káté története Magyarországon a XVIII. században*, 196.

⁴⁰ Uo. 202.

⁴¹ Tisztázás végett tudnunk kell, hogy Landerer Mihály volt a neve a Martinovics-féle Káté kinyomtatójának. Pesten volt nyomdája, halálra ítélték, a kufsteini börtönben megőrült, és 1807-ben meghalt. Unokaöccse volt a CHK nyomtatójának. Ld. *Révai Nagy Lexikona*, XII. Budapest 1915, 478.

való második kiadására buzdítottak, eleget tegyek, és ekképpen Drága Magyar-Hazához önkénti szeretetből szolgálni óhajtó készségemet ismét megmutassam, magam hasznáról elfelejtkezvén, ennek a munkának terhes végbevitelére eltökéltem magamat, és igen türethető árra határoztam. Azon kevés változások pedig, a melyek a második kiadásban előfordulnak, nagy buzgóságú Hívek tudós Lelki-Pásztorainak végzéséből 1782 Esztendőben Debretzenben tétettek, és következendők:

A XXXdik Kérdésben, és annak magyarázatjában; az LVIIIdik Kérdés alatt a régi 7dik számnál; a LXVIIIIdik Kérdés alatt, a negyedik számnál; a LXXXdik Kérdésben, és annak Magyarázatjában. De mind ezek a változtatások olyanok, hogy az Igazságnak, és ezen Könyv jó és hasznos voltának semmit sem ártnak.

Po'sonyban 1. Januariusban 1805. FÜSKÚTI LANDERER MIHÁLY' Királyi priv. Nemzeti Könyv-Nyomtató, és Áros."

Ez a Landerer Mihály János, aki 1795 és 1808 között vezette a pozsonyi nyomdát, szerintünk hitelesen írhatta azt, hogy a „Drága Magyar Haza szeretetének érdekében” ő maga is fontosnak tarja a *CHK* kockázatmentes kiadását. A *CHK* 1805-ös kiadásakor mégis feltűnő, hogy nem kér friss ajánlást a tiszántúliaktól vagy a dunamellékiektől. Odailleszti a valamikor az apja által megszerzett, 1788. júl. 24-én keltezett és Hunyadi Szabó Ferenc főjegyző által kiadott jegyzőkönyvi határozat kivonatát. A törvényesség látszatához mindenestre elegendőnek találta azt a 17 évvel azelőtt keletkezett egyházkerületi végzést.⁴² Utólag is azt feltételezzük, hogy a lelkipásztorok tényleg levelekben kérték a sikeres kátémagyarázat újrakiadását. Bizonyára belátta, hogy a *CHK* kiadásával a saját anyagi érdekét és hírnevét is szolgálja, akárcsak a haszonnal járó 1803-as és 1804-es pesti, illetve pozsonyi bibliakiadásaival. Az új időkben vajon csak rajta múlt az, hogy nem az 1752-es *CHK* szövegét jelentette meg?

Végül is tény, hogy 1786-ban elkészültek a kátészöveg kikényszerített változtatásai, és hogy igény volt a *CHK* kiadására, de az időközben püspökké lett Hunyadi már nem érte meg a második kiadást. A költészet művelőjeként

---

⁴² Approbatio Novae Editionis. Extractus Protocolli V[enerabilis] Superintendentiae Transtibiscanae d. d. 24. Jun. 1788. Levéltári jelzet: TtREL [Tiszántúli Református Egyházkerület levéltára] I. 1. a, 6. kötet, 142. lap. (Köszönöm dr. Szabadi István főlevéltárosnak az eredeti jegyzőkönyv felkutatását és a szöveg fordítását.

„Nro 9.

Landerer János Mihály úr, pozsonyi könyvkereskedő számára, miután a Házi Kints című kateketikai könyv nyomtatási lehetőségének megszerzése végett, a magas Királyi Helytartótanács közvetítésével 1788. március 21-én 12 377 szám alatt ehhez az egyházkerületi tanácshoz fordult, megengedjük, hogy a fent említett könyvet nyomtatásban közzétegye, pontosan azokkal a változtatásokkal és semmi továbbival, amelyeket a múlt esztendőben e tanács ugyanazon könyvben elvégzett, és ugyanezen könyvkereskedő úrnak elküldött, és a magas Királyi Helytartótanács is jóváhagyott."

is ismert⁴³ Hunyadi Szabó Ferenc saját, 515 oldalas kátémagyarázata Vácon jelent meg 1808-ban.⁴⁴

Úgy tűnik, hogy – az 1805-ös *CHK* és az 1808-as Hunyadi-féle kátémagyarázat kiadása után – 1848-ig,⁴⁵ tehát 40 évig egyetlen kátémagyarázatos kiadvány jelenhetett meg a történelmi Magyarország területén.⁴⁶

IV. A *Catechismus* Házi-Kintsben esett módosítások

Az 1805-ös kiadású *CHK* szövegében történt változtatások bemutatása során különös figyelemet kell fordítanunk a benne foglalt HK módosításaira. Száz esztendőn keresztül, 1780-tól,⁴⁷ illetve 1786-tól kezdve, a nyomdák általában a HK módosított szövegét adták ki. Kivétel volt a HK 1793-as, Nagyszébenben, eredeti szöveggel megjelent kiadása. Ezt Csehi András bolyai lelkes készíttette elő és állította össze, és másodszor is megjelentették a sajtóhibák kijavításával.⁴⁸ A HK-t a 19. században kezdték kiszorítani az iskolákból és az istentiszteleti életből a felvilágosodás és a racionalizmus hatására.

A Landerer Mihály János által említett négy helyet megtekintve, bizony, lényeges eltéréseket találunk a HK szövegében és magyarázatában.

1. A XXX. kérdés-felelet az 1752-es kiadásban még így hangzik:

„Hisznek-é ezokáért azok az Egyetlen-egy Idvezítő Jézusban, kik a Szentektől vagy magoktól, vagy másunnan keresnek idvességet és megboldogulást?

Nem hisznek: Mert noha szóval dicsekednek ez Idvezítővel; de valaképpen tagadják a Jézust Egyetlen-egy Idvezítőnek lenni. Mert szükség,

⁴³ Hunyadi Ferenc: *József eladatása. Egy próbatétel Milton szerint*. Pozson, 1795. Második kiadás Diószeg, 1795. Hunyadi Szabó Ferenc (Mezőtelegd, 1743 – Sárospatak, 1795; bázeli diák volt 1767-ben.

⁴⁴ Hunyadi Ferenc: *A' Heidelbergiai Catechismusnak úr napok szerént való magyarázatja*, mellyet készített s el is mondott néhai és most a köz-haszonra ki-botsátott Molnár Ferencz. Vátz, 1808. Mármarosi Gottlieb ny.

⁴⁵ Pap István: *A keresztyén vallás. A Heidelbergi Katechismus magyarázatául*, LII. Úrnapban, katedrai használatra írta. Újra átnézte és kiadta ifj. Vári-Szabó Sámuel. Kecskemét 1848.

⁴⁶ Ld. Módis László: *A Heidelbergi Káté magyarországi irodalmának bibliográfiája 1563–1964*, 327.

⁴⁷ Már jeleztük, hogy a Landerer-féle 1780-as, Pozsony–Kassa kiadási hellyel megjelölt HK szövege változtatást és csonkítást mutat, és 128 kérdést és feleletet tartalmaz. Ld. Módis László: *A Heidelbergi Káté magyarországi irodalmának bibliográfiája 1563–1964*, 312. Módis bibliográfiájának ugyanezen oldalán található az 1786-os debreceni, immáron első változtatott szövegű HK címléírása, amelynek kolofonjára nem véletlenül nyomtatták, hogy aug. 29-én jelent meg, mert ez a nap Keresztelő János fejevélenek és az 1526. aug. 29-i mohácsi csatának a napja; és mellé írták ezt is: „Légy jó egészségben”, akárcsak az addigi kátékiadások előszavaiban. Ld. még: Szilágyi Ferencz: *A Heidelbergi Káté*. Budapest 1869.

⁴⁸ Módis László: Könyvészeti adalék a Heidelbergi Káté 1793. évi nagyszébeni kiadásához. In: *Theológiai Szemle*, 1963, 183–184. Nagy Géza: Egy ismeretlen kátékiadásunk története. In: *Református Szemle*, 1963/2–3, 111–116.

vagy az, hogy a Jézus nem teljességgel való Idvezítő: vagy az, hogy a kik őtet idvözítő igaz Hittel magokhoz kapcsolják, azok ő benne mindeneket bírjanak, valamelyek az Idvességre szükségesek.”

Az 1805-ös második kiadásban már ezt találjuk:

„Kell-é néked az egygyetlen egy Jézuson kívül másban, akárkiben idvességet és meg boldogulást keresned?”

Nem kell: Mert szükség, vagy az, hogy maga a Jézus nem teljességgel tökéletes Idvezítő: vagy az; hogy akik ezt az Idvezítőt igaz Hittel magokhoz kapcsolják, azok ő benne mindeneket bírjanak, valamelyek az idvességekre szükségesek.”⁴⁹

Az 1752-es kiadás 13 pontba szedett magyarázata 10 pontra szűkült az 1805-ös kiadásban, elmarad a pápistaság, a pápisták, a szentek, a papok, a pápa, a mise, a feszület, a szenteltvizek, a szentek tetemei, a relikviáknak és a purgatóriumnak az emlegetése. Tehát kerülték a sérelmezett, akkor már megbélyegzőnek számító kifejezéseket és mellőzték a katolikusok és a reformátusok közötti összehasonlítást. Pedig már az 1752-es szöveg magyarázatának 11. pontjában is félreérthetetlenül olvashatjuk, hogy távol álljon a más hitű emberek kárhoztatása, és a 12. pontban még hozzátették ehhez: bizony még „miközöttünk”, a reformátusok között is sokan találtak olyanok, akik megtagadják az Üdvözítőjüket cselekedeteikkel.

A magyarázatok szövegeit egybevetve, elsőként az tűnik fel, hogy az 1805-ös szöveg még a bibliai lókusokat is redukálta, és a két szöveg szó szerinti egyeztetése egyetlen ponton sem fedti egymást. Érdemes lenne tudni az 1805-ös szelídített magyarázat írójának kilétét is, különben a szöveg tartalma sehol sem ellenkezik a bibliai vagy a reformátori tanítással.

2. A LVII. kérdés-felelet megegyezik az 1752-es és az 1805-ös kiadásokban:

Micsoda vigasztalásod vagyon a Testnek Feltámadásából?

„Ez, hogy nem csak Lelkem vitetik azontúl, mihelyt a Testből kimégyen az ő Fejéhez, a Krisztushoz; hanem az én Testem-is, a Krisztusnak hatalma által feltámasztatván, viszont az én Lelkemmél egyesül, és a Krisztusnak dicsőséges Testéhez hasonlatos léssen.”

A magyarázatban a kifogásolt 7. pont így hangzik az 1752-es kiadásban:

„Nem kell-é némely hívő lelkeknek a Purgatoriumban menni, a végre, hogy ott tökéletesen megtisztíttassanak a bűnöktől?”

A felelete pedig ez:

„A purgatórium emberi találmány, ellenkező a Szentírással, és a Jézus Krisztusnak tökéletes érdemével, akinek Vére tisztít meg minket minden bűneikből. I. Ján. 1:7.”

⁴⁹ CHK, 195 (a Kolozsvári Protestáns Teológia Könyvtárában; jelzete: H 331.).

Ha megtekintjük az 1805-ös szövegezést, a következő módosulásokkal szembe-
 sülünk mind a kérdésben, mind pedig a feleletben:

„Hát a te testednek mint leszen dolga a koporsóban?”

Amaz utolsó napon, a Krisztusnak hatalma által feltámasztatván, a
 Krisztusnak dicsőséges Testéhez hasonlatos leszen.”

3. A LXVIII. kérdés-felelet ugyanaz, de a felelet is kérdőjellel jelenik meg
 mind az 1752-es, mind az 1805-ös kiadásban (!):

„Hány Sákramentumokat szerzett a Krisztus az új Testamentomban?

Kettőt: a Keresztéget, és az Úrnak Szent Vacsoráját?” [Sic!]

A 4. pont alatti magyarázatában értjük meg a kérdőjel lényegét, ugyanis a
 kifejtésben az 1752-es így kérdez:

*„Mit ítélsz hát azokról az öt Sákramentumokról, amelyeket a Pápisták e
 két Sákramentumokhoz ragasztanak, tudniillik:*

(1.) A Confirmatoról, avagy a Bémálásról.

(2.) Az Auricularis Confessoról, avagy a Bűnöknek a Papnak füleiben való
 bévallásáról.

(3.) Az utolsó Kenetről.

(4.) A Papi rendelésről.

85.) A Házasságról.”

A felelet pedig így hangzik:

*„Ezt, hogy ezek nem Sákramentumok: Mert a Sákramentumoknak termé-
 szete és tulajdonsága nem találta fel benne: Nem az Istentől szereztettek:
 némelyekben, mint a Bűnöknek a Papnak füleiben való bésúgásában, sem-
 mi külső Jegy nincsen: némelyek minden Hívekkel nem is közönségesek.”*

Meglepő, hogy itt az 1805-ös szöveg az egy „Pápisták” kifejezés elhagyásá-
 val pontosan ugyanaz, mint az 1752-esben.

4. Az elhíresült LXXX. kérdés és felelet szövege mindkét kiadásban külön-
 bözik. Az 1752-esben ez áll:

*„Micsoda különbség vagyon az Úr Vacsorája között, és a Pápasok Miséjek kö-
 zött?”*

Az Úr Vacsorája minékünk arról térsen bizonyoságot, hogy minékünk
 minden Bűneink teljességgel megbocsáttattanak, a Krisztusnak amaz egy
 Áldozatjáért, mellyel ömaga egyszer a Keresztfán áldozék. Továbbá, hogy
 a Szent Lélek által mi is a Krisztusba oltatunk: Ki immár Emberségének
 Természeti szerént, csak az Egekben vagyon az Atyának Jobbján; és azt
 akarja, hogy őtet ott imádjuk.

A Misében pedig tagadják, hogy az Eleveneknek és Holtaknak Bűnök
 megbocsáttatva volnának a Krisztusnak egyetlenegy kinszenvedéséért,

hanem ha a Misemondó Papok mostan is minden napon áldozándják érettek a Krisztust. Annakfelette azt is tanítják, hogy a Krisztus Teste szerint is jelen vagyon a Kenyérnek és Bornak színe alatt, és ezokáért azokban kell őtet imádni. És így a Misének fundamentoma semmi nem egyéb, hanem a Jézus Krisztusnak egyetlenegy Áldozatjának és Szenvedésének megtagadása, és bálványozás.”

A LXXX. kérdés így rövidül az 1805-ös kiadásban:

„Micsoda különbség vagyon az Úr vacsorája között és a Mise között?”

A felelet második részében történt változtatás, és pedig ekképpen:

„A Misében pedig azt tanítatik, hogy a Mise valósággal engesztelő Áldozat, melyben a Mise-mondó-Papok a Krisztust, mint egyetlenegy Áldozatot, és a mi Váltáságunknak ama véghetetlen árát, melyet ő egyszer mi érettünk a Keresztfán letett, az Istennek bémutatják és áldozzák. Annakfelette azt is tanítatik: hogy a Krisztus teste szerint, igazában és valójában jelen vagyon a Kenyérnek és Bornak színe alatt, és ezokáért azokban kell őtet imádni.”

A magyarázatok pontokba szedett számai 17:13 arányban különböznek, különös sértegetés nem található az 1752-es szövegben, viszont egyszer pápistákat említ; a misét az úrvacsorát helyettesítő eklézsiái ceremóniának vagy szokásnak nevezi, amely azt tanítja, hogy testi evés és ivás által egyesülünk Krisztussal. A Krisztus áldozata és imádása közötti különbség az oka annak, „hogy mi a Római Eklésiától elszakadtunk”.

Az 1805-ös *CHK*⁵⁰ szövegében hatalmi beavatkozásra módosult az úrvacsora tanításának kifejtése. Jóllehet II. József nevében a mise és az úrvacsora egyenrangúságának elismerését akarták kikényszeríteni, ezzel mégiscsak felhívták a figyelmet az indulatmentes fogalmazásra, az irénikus beszédmód szükségére, és főleg arra, hogy a kárhoztatást kölcsönösen kell elhagyni. A protestánsokban élt a remény, hogy a kifogásolt szövegek tartalmi-érzelmi tompítása fejében tartós vallási türelem tanúsításáról lehet szó a jövőben. Sajnos még nem tudjuk, hogy ki vagy kik módosították a Káté szövegét és magyarázatát. Csak a reformátusok, a cenzúra jóváhagyásával?

Véleményem szerint az újfajta beszédmód használata, a katolikusokra sérelmes kifejezések elkerülése nem jelenti a református hitelvek megtagadását. A függelékben megtekinthető a „kiegyezés” eredménye a LXXX. kérdés magyarázatát illetően. A módosított hitvallási szöveg szerzői, a vért izzadó engedményt tevők nem voltak traditorok, de nem adták nevüket a parancszoóra végrehajtott beavatkozáshoz.⁵¹

⁵⁰ Pozsonyi 1805-ös *CHK*, 476–478. Ezt a függelékben közöljük.

⁵¹ A fenti sorok leírása után olvastam Juhász István kátétörténeti tanulmányának mélyenszántó elemzését, amelynek a tanulságát feltétlenül szükségesnek tartom ismertetni. Hatvani István nyomán felteszi a kérdést: mit használt az, ha minden értelem nélkül memorizálták a HK szövegét? Rámutat arra, hogy másfél évszázadig a rö-

V. A *Catechismusi Házi-Kints* nagy értéke

Ez a kegyességi irat valóságos lelki ajándék volt a családok, vagyis a laikusok számára, olyan református „olvasókönyv”, amely lelkészeknek és tanítóknak katekétikai kommentár gyanánt szolgálhatott. Megjelenésének idején a Bibliával, az énekeskönyvekkel⁵² és az imádságoskönyvekkel együtt járult hozzá a „zsoltáros magyar református ember és család” kialakulásához,⁵³ a népi kegyesség folyamatos éltetéséhez. Hogy mennyire terjedt el az áhítatos család mintaképe, nehéz lenne megállapítani, de számos példával tudunk szolgálni a korabeli közlésekből. Borosnyai Nagy Zsigmond így ír 1736-ban az édesapa naponkénti házi istentiszteleteiről:

„A maga házából nem csak oskolát csinált, tanítván mindennap bennünket a tisztességes tudományokra szüntelen, hanem templomot is csinált, minden reggel s estve, étel előtt s étel után könyörögnünk kellett. Az Úri imádságot, azon kívül az Apostoli Hitnek formáját és a Tíz parancsolatokat elmondottuk. A Bibliát nemcsak olvastuk, hanem a Szent Históriakat könyv nélkül el kellett mondanunk. A rövidebb Zsoltárokat könyv nélkül mindennap el kellett énekelnünk, minden hosszabb Zsoltárból pedig avagy csak a két első verset könyv nélkül, a maga nótáján, egymás rendiben néha ötvenig is el kellett énekelnünk, egyéb virtusokat gyakorolnunk. Így igyekezett minket mint igen jó és bölcs atya az Úrnak félelmében felnevelni. [...] Minden cselédes gazdának s gazdaasszonynak nemcsak magánosan, hanem cselédivel, akik reá bizattattak s akikről számot adnak, minden nap kell könyörögni, és így a maga házát is templommá, sőt magát s minden cselédjét a Szent Lélek templomává kell tenni.”⁵⁴

---

vídített kátékból, tehát kihagyásokkal tanítottak, és kimondja: „Van-e olyan egyházi érdek, mely indokolja más egyház és hit értelmetlen megbélyegzését? [...] A XVIII. század második felében már megszűnt a tömeges rekatholizáció lehetősége, de ha fennállott volna is, a védekezés útja akkor sem e három kérdésben volt, hanem magában a hitben és az azzal megegyező életben.” Ld. Juhász István: A Heidelbergi Káté XVI–XVIII. századi kiadásainak jelentősége egyházunk történetében. In: *Református Szemle*, 1963/2–3, (79–93.) 91.

⁵² Micsoda egybeesés, hogy a Losonczi István-féle „Éneklésre tanító mester” is 1752-ben jelent meg. A HK 52 úrnapja szerint beosztott, és 52 katekizmusi éneket tartalmazó énekeskönyv népszerűvé vált anyaga bekerült az 1777-es kolozsvári és az 1778-as debreceni énekeskönyvbe.

⁵³ Révész Imre: *Egy fejezet a magyar református ébredés történetéből*. Debrecen 1943, 7.

⁵⁴ Borosnyai Nagy Zsigmond: *Az igaz keresztyén embernek papi tisztiról Annak pedig legnemesebb részéről úgy mint A könyörgésnek tudományáról irt rövid trakta*. Henrik Smets, Anstelodám [Amszterdam] 1736, 147. Ld. a világhálón Dienes D. tanulmányának 28. és 58. oldalán: *A református kegyesség jellemző vonásai a 18-ik században, 17. századi előzményekkel*. <http://srta.tirek.hu/data/attachments/2011/02/08/kegyesség.pdf>.

Mintha egyenesen Stehelin szó szerinti tanácsait hallanánk Borosnyai Nagy Zsigmondnál a családfők felelősségére nézve. Stehelin az előljáró beszédének 5. oldalán ezt írja:

„Titeket kérlek én kiváltképpen minden alázatossággal és szeretettel, Isten-félő Cselédes Gazdák és Gazda Asszonyok, oktassátok a ti magzataitokat és cselédeiteket az Istennek igaz esmétire és félelmére, minden lehető igyekezettel és szorgalmatossággal, catechizáljátok ti magatok, tanítsátok és intsetek őket.”⁵⁵

Kazinczy Ferencet is a felefedezés örömeivel szólaltatjuk meg, aki szintén feljegyezte az édesapja kegyes vallásosságát:

„Reggel velünk, estve mindig cselédjeivel, ha felekezetéhez tartoztak, együtt végzé el imádságát, estve zoltárt is énekelve hozzá, mint atyja s nagyatyja.”⁵⁶

Mindenképpen osztozunk Tóth Endre véleményében, hogy a *CHK*-nek eredetileg az volt a rendeltetése, hogy a házi istentiszteletek alkalmával (is) használhassák.⁵⁷ Bizonyos, hogy a *CHK*-nek 1752-ben, de még 1805-ben is komoly társadalomformáló szerepe volt. Amellett, hogy a *HK* szövegét és tanítását is terjesztette, a bécsi udvarral szembeni öntudatos ellenállók java részét egyszerre gyűjtötte felekezeti, nemzeti és politikai közösségbe. Ezzel az államvezetés is tisztában volt, és nyilvánvaló, hogy a katolikusok számára sérelmes kitételek hatalmi fogásul szolgáltak a *HK* szövegének megtöréséhez.

Ezt a művet ma is csak megilletődve lehet kézbe venni, mert a szószéktől a falusi gazdák tiszta szobájáig, az iskolatermektől a grófi családok gyermekeinek a tanulószobájáig ez az évtizedeken keresztül megbecsült kézikönyv a hit tudományát és a lelki építést forrásként szolgálta. Tatai Ferencnek a jó fordításért, a kolozsvári nyomdának pedig a kivitelezésért jár elismerés, hogy olyan formátumban és olyan betűtípus használatával adták ki, amely az idősek számára is olvasható volt, és így életük végén sem fosztattak meg az akkori felnőttképzés egyetlen lehetséges csatornájától, a katekizáció áldásaitól. A fordító kiírt bibliai lókusokkal erősítette meg a Káté magyarázatát (az apokrifusokat is idézi), és a magyarázatot követő „alkalmaztatás”-t is úgy szedte kérdés-felelet formájába Stehelin, hogy a Káté emlékezetes beszélgetőkönyvvé

⁵⁵ Kazinczy Ferenc: Pályám emlékezete. In: *Kazinczy Ferenc művei I. Versek, műfordítások, széppróza, tanulmányok*. Válogatás, szöveggondozás és jegyzetek: Szauder Mária. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest 1979, 217. Idézet helyét lásd Dienes Dénes: *A református kegyesség jellemző vonásai a 18-ik században*, 53.

⁵⁶ Uo.

⁵⁷ Tóth Endre: A Heidelbergi Káté a magyar református gyülekezetekben és iskolákban. In: Bartha Tibor (szerk.): *A Heidelbergi Káté története Magyarországon. Studia de historia Catechismi Heidelbergensis in Hungaria collecta 1563–1965*. A Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztája, Budapest 1965, (261–300.) 280.

válhasson. A lelki haszonra való alkalmaztatásokat könyörgésekkel, vagyis hosszabb-rövidebb imádságokkal zárta, és ezzel is példát kívánt adni a magános áhítat módjáról, a lélek kitárulkozásáról. Nemcsak reformátusok, hanem unitáriusok és lutheránusok is birtokolták a *CHK* példányait.

Hivatkoztunk már arra, hogy Pokoly József szerint a Stehelin-féle kátémagyarázatoknak igen nagy befolyása volt az erdélyi kátémagyarázatok sorsára.⁵⁸ Úgy véljük, hogy a *CHK* a lelkészek könyvtára mellett több száz példányban jutott el az írni-olvasni tudók asztalára. Főleg az iskolamesterek és a diákok kezébe. Annyira népszerűvé vált, hogy nemzedéknyi idő elteltével, az 1774-es kolozsvári generális zsinaton elrendelték, hogy a katekizációs istentiszteleteken ebből a magyarázatból olvassanak fel. Nem esik nehezünkre elképzelni, hogy ilyenkor az alkalmaztatást követő könyörgések szövegét is felolvasták imádság gyanánt. Azt, hogy ezt a kátémagyarázatos könyvet beépítsék a liturgiába, annak idején a kézdi egyházmegye kérte a zsinattól.⁵⁹

„Nemcsak a Kézdi venerabilis tractusban, hanem minden tractusokban a *Házikincs* olvasását vasárnap délután a Generális Szinodus approbálja. A könyvből való könyörgés aránt ezelőtt is lévén illy szó a Generális Synodusban, most is csak arra hajol, hogy akinek tetszik, szabad könyvből könyörögni, de hogy közönségesen imponáltassék, arra maga a Generális Synodus a Méltóságos Supremum Consistorium híre nélkül nem mehet.”⁶⁰

Hét évvel később 1781-ben a kátés istentiszteletek visszaállítását sürgették, 1783-ban pedig figyelmeztették a lelkészeket a vasárnapi katekizáció fontosságára.⁶¹

Hadd ismertessük röviden a könyv azon helyeit, ahol benyomásunk szerint feltűnőbb dolgokkal szembesülünk. A bibliai életbölcesség mellett Stehelin csak egyszer hivatkozik ókori filozófusra (175). Néha keresztyén misztikába hajló verseket idéz, amelyek vagy korabeli énekeskönyvből származnak, vagy ő maga írhatta őket (220, 296–297, 682, 809.). A „vastag” és „vékony” bálványozás megkülönböztetésénél felkapjuk fejünket (553), és megragadja figyelmünket az, amikor a CII. kérdés alkalmaztatása rendjén (583) így korhol:

„Nem hallgatod-é el az Isten nevének híjában való felvételét? Te igazgató, te prédikátor, te cselédes gazda, buzogsz-é az ilyen bűnök ellen [...]?”

Természetesen tiltja a párbaít, a „duellum”-ot (617), a komédiák, operák és játéknéző helyek látogatását (635), „román”-ok vagyis a szerelmes könyv-

⁵⁸ Pokoly József: *i. m.* 96.

⁵⁹ Kolumbán Vilmos József: *Backamadarasi Kiss Gergely*. Erdélyi Református Egyháztörténeti Füzetek 15. A Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet Protestáns Egyháztörténeti Tanszékének kiadványsorozata. Kolozsvár 2005, 144.

⁶⁰ *Erdélyi református zsinatok iratai*. III. 1771–1789. Sajtó alá rendezte Buzogány Dezső, Dáné Veronika, Kolumbán Vilmos József, Sipos Gábor. Kolozsvár 2001, 44.

⁶¹ Kolumbán Vilmos József: A konfirmáció bevezetése az erdélyi református egyházban. In: *Református Szemle*, 2011/6, (637–650) 640.

vek olvasását (639). A komédiások, táncmesterek, szemfényvesztő játékosok és kötélén járók nem egyebek, mint városi és országos tolvajok (647).

Az LIV. kérdés (*Mit hiszel az egyetlen keresztyén anyaszentegyházról?*) magyarázatánál élvezetes stílusban tanácsolja az elválasztás nehéz kérdése felett töprengő embert (343):

„Hiábavaló kívánság a mennyei kancelláriába való felhágás gondolata, hogy ott valaki az élet könyvében a maga nevét olvashatná, hanem menjen be a Szent Írásba és ott vizsgálja meg, hogy Isten kiknek rendelte az üdvösséget.”

A Miatyánk magyarázatánál írja, hogy imádkozni kell zsidók, törökök, pogányok és más tudatlanságban lévő népek Istentől való megvilágosításáért és megtérítéséért (779). Mindenesetre óv attól, hogy ne forogjunk a lelkünk üdvösségében megeshető hajótörés veszedelmében, vagyis abban, hogy reformátusokként tökéletességet álmodozzunk magunknak (687). Az ezekhez hasonló megjegyzéseket bőségesen lehetne még sorolni, etikai megállapításait érdemes lenne a mai életszemlélet szerint kivonatolni a hasonló és különböző erkölcsi normák szemszögéből.

A *CHK* igen kedvelt volt a maga korában. Elfogadottságát jelzi egy 1760-ban írt vizitációs jegyzőkönyv, amely szerint a balsai lelkésznek, aki nem tanúsított megfelelő felkészültséget, a hit igazságait a debreceni egyházmegye által megvásárolt és a Balsai Egyházközségnek adományozott *CHK*-ből kellett megtanulnia és magyaráznia a híveknek:

„[...] hitünk igazságait, a Heidelbergi Káté szerint való magyarázását és alkalmazását minden vasárnap délután abból a könyvből magyarázza.”⁶²

Jóllehet a *CHK* szövege sehol sem beszél a konfirmációról és a „confirmatio” kifejezés is csak egyszer bukkan elő a LXVIII. kérdés kifejtésénél, áttételesen mégis csatlakozik a konfirmációt előkészítő lelki gondolkozás kialakulásához. Általában pedig a kegyes ember műveltségének lett általánosan elfogadott mértéke a maga idejében.

Figyelemre méltó, hogy 1890-ben megalakul a Heidelbergi Káté és a Helvét Hitvallás Barátainak Egyesülete, és Balogh Ferenc a *Szabad Egyház* című lapban a következő emlékezetes megállapítást teszi:

„A református egyház ép és sértetlen fennmaradása a hitvallással s a Kátéval válthatatlan kapcsolatban van. Az elveket nemcsak tanulni, de tanítani is kell, s e tekintetben nélkülözhetetlen a Káté: a nép könyve.”⁶³

⁶² Tóth Endre: *A Heidelbergi Káté a magyar református gyülekezetekben és iskolákban*, 280.

⁶³ Uo. 294. Amikor a lelkész Szabolcsra távozott, mégis magával vitte a *CHK*-et. Az új lelkész ennek a hiányával védekezett az unalmasság vádja ellen. Ld. uo. 282, 5. lábj.

A *CHK* gerincét és vázát képező *HK* magyar szövege időben egyenlő távolságra van Szenci Molnár Albert és Erdős József⁶⁴ között, szövegtörténeti szempontból pedig már első látásra észre lehet venni, hogy Erdős a *CHK*-ban található fordítás kifejezéseit és megoldásait használta.⁶⁵

A Stehelin által használt német *HK*-szöveg és a Tatai Ferenc által közölt magyar *HK*-szöveg összehasonlítása és az 1752 előtti és utáni magyar káté-szövegekkel való egybevetése külön munkát igényel. Annyit azonban nyugodtan el lehet mondani előjáróban, hogy Tatai számos helyen követte, vagy legalábbis figyelembe vette a *HK* német szövegét. A hollandiai kátétípusok után és Juhász István csoportosító meghatározását használva úgy látjuk, hogy ez a Káté szolgált bevezetésül az úgynevezett bázeli káték meghonosodásához.

Most azzal szeretnénk hozzájárulni a *HK* szövegtörténetének nyomon követéséhez, hogy nemsokára közöljük a *CHK*-ból általunk kiemelt Tatai-féle kátészöveget.

Mielőtt hozzáfogtam volna előadásom megírásához, nem tudtam, hogy Imre Lajos még 1939-ben is melegen ajánlotta a *CHK* haszonnal való forgatását a kátémagyarázó lekipászoroknak:

„A magyarázathoz szükséges elengedhetetlenül két dolog. Az egyik az, hogy saját magunk tanulmányozzuk és ismerjük a Kátét [...]. A másik az, hogy kell megfelelő kátémagyarázó könyv, amiből saját magunk is tanulhassunk. A következőket lehet nagyon jól használni. Először is a Stehelin: *Catechismusi Házi-Kints* c. 1752-ben Kolozsvárt megjelent könyvét, ami ha valakinek megvan, nagy érték birtokában lévőnek tarthatja magát.”⁶⁶

Az erdélyi református teológiai irodalom exegetikai műveinek vizsgálatánál a *CHK* írásmagyarázati szempontból is kiemelkedik.⁶⁷

A mű lelkiségétörténeti jelentőségéről pedig Juhász Tamás ezt írja:

„Az a gyülekezetépítő, imádkozó kegyesség, amely például a svájci Stähelin 'Catechizmusi házi kints'-ében (18. század), vagy később a holland–német Kohlbrügge népszerű kátékérdéseiben (19. század) átütő erővel jelentkezett, arra a Heidelbergi Kátéra épített, amely már a pfalzi egyházi rendtar-

---

⁶⁴ Erdős József: *A Heidelbergi Káté fordítása, bevezetéssel*. Lugos 1884. (Bővített kiadása: Debrecen 1891; második kiadása: Debrecen 1901.)

⁶⁵ Az összehasonlító, hat magyar *HK* fordításának a szövegét Juhász Tamásnak köszönöm.

⁶⁶ Imre Lajos: *A Heidelbergi Káté magyarázata templomainkban*. In: *Református Szemle*, 1939/36, (577–580.) 579. (Ezt a közlést Ballai Zoltánnak köszönöm.)

⁶⁷ Geréb Zsolt: *The Reflection of the Reformed Confessional Character in the Method Applied in Twentieth-Century Transylvanian Hungarian Exegetical Work*. In: Alston, Wallace M. Jr. – Welker, Michael (eds.): *Reformed Theology. Identity and Ecumenicity II. Biblical Interpretation in the Reformed Tradition*. Wm. B. Eerdmans Publishing Co., Grand Rapids 2007, (116–126.) 118.

tásban is példamutatóan végezte a gyülekezetépítés és vigasztalás feladatát.”⁶⁸

Ennek a felismerésnek korabeli igazolását tükrözi a pásztoroló egyházlátogatások jelentősége, amikor a HK tanítása szerint való gondolkozást és gyakorlatot nemcsak az istenes élet mértékéül ajánlották, hanem felelősségteljesen számon is kérték az egyházi szolgálattól.

A Tiszántúli Egyházkerület egyházközségeinek vizitációja alkalmával egy 1762-ben alkotott rendtartás módja szerint vizsgálták meg többek között azt is, hogy a lelkész miként katekizál, és hogy készít-e prédikációkat. A lelkipásztor „magános vizsgálata” rendjén ennek könyvtárát is megtekintették, és ilyenkor hangzott el a mindenütt feltett kérdés: „Legalább vagyon-e Stehelin Házi-Kincse?”⁶⁹

Függelék

A Landerer-féle (Pozsony, 1805) *Catechismusi Házi-Kintsben* található és módosított magyarázat a Heidelbergi Káté kritikus LXXX. kérdéséről⁷⁰

Micsoda különbség vagyon az Úr vacsorája között és a Mise között?
Felelet.

Az Úr Vacsorája minékünk arról tészen bizonytságot, hogy minékünk minden Bűneink teljességgel megbocsáttatnak, a Krisztusnak amaz egy Áldozatjáért, mellyel őmaga egyszer a Keresztfán áldozék. Továbbá, hogy a Szent Lélek által mi is a Krisztusba oltatunk: Ki immár Emberségének Természeti szerént, csak az Egekben vagyon az Atyának Jobbján; és azt akarja, hogy őtet ott imádjuk.

A Misében pedig azt taníttatik, hogy a Mise valósággal engesztelő Áldozat, melyben a Mise-mondó-Papok a Krisztust, mint egyetlenegy Áldozatot, és a mi Válságunknak ama véghetetlen árát, melyet ő egyszer mi érettünk a Keresztfán letett, az Istennek bémutatják és áldozzák. Annakfelette azt is taníttatik: hogy a Krisztus teste szerént, igazában és valójában jelen vagyon a Kenyérnek és Bornak színe alatt, és ezokáért azokban kell őtet imádni.

Magyarázat.

⁶⁸ Juhász Tamás: A Heidelbergi Káté rövid története és jelentősége. In: *Heidelbergi Káté. A Református Keresztyén Egyház hitvallása*. E kiadás a Heidelbergi Káté megjelenésének 440. évfordulója alkalmából készült Alapkiadás: Heidelbergi Káté. A Református Keresztyén Egyház hitvallása. A szöveg megállapítását végezte: dr. Tavaszy Sándor. Revideálták: dr. Imre Lajos és dr. Makkai Sándor. Erdélyi Református Egyházkerület, Kolozsvár 1930, (6–28.), 26 Ld. még ennek önálló elektronikus változatát: http://www.proteo.hu/dok/JT/HK_Tortenelmi_bevezetes.pdf.

⁶⁹ A Tiszt. Seniorok visitálásoknak rendi és módja a V. tractusokban. 1762. júl. 12. Egyházkerületi Levéltár, Ker. I. V. St. 6. Ld. Tóth Endre: *A Heidelbergi Káté a magyar református gyülekezetekben és iskolákban*, 280., 83. láb.

⁷⁰ Ld. CHK, 476–478.

1. Kérdés. *Hány dolgokban helyezteti a Catechizmus azt a különbséget, mely vágyon az Úr Vacsorája és a Mise között?*

Felelet: Három dolgokban.

2. K. *Melyik az az első dolog, amelyben megmutatja a Catechizmus, hogy az Úr Vacsorája különböz a Misétől?*

F. A Bűnökért való Áldozat.

3. K. *Mit tanít erről az Úr Vacsorája?*

F. Ezt, hogy minékünk minden Bűneink teljességgel megbocsáttatnak a Krisztusnak amaz egy Áldozatjáért, melyet ő maga egyszer a keresztfán áldozék.

4. K. *Micsoda Áldozatra vezet hát minket az Úr Vacsorája?*

F. A Krisztusnak amaz egy Áldozatjára, amellyel ő maga egyszer a keresztfán áldozék. Luk. 22:19,20. Ez az én Testem, mely tiérettetek adatik; ezt míveljétek az én emlékezetemre. E Pohár amaz Új Testamentom az én Véremben, mely tiérettetek kiontatik.

5. K. *Micsoda hasznot veszünk mi ebből az Áldozatból?*

F. Ezt: hogy minden mi Bűneink tökéletesen megbocsáttatnak a Krisztusnak azért az Áldozatjáért, Zsid. 9:12. *A Krisztus az ő tulajdon Vérel ment bé egyszer a Szentséges helybe, minekutánna örök Váltásgot talált volna.*

6. K. *Hát a Mise mit tanít a Krisztusnak Áldozatjáról?*

F. Azt, hogy a Mise olyan valóságos Engesztelő Áldozat, amelyben a Krisztus most is áldoztatik, és a mi Váltásgunknak végzetlen ára, melyet ő egyszer a keresztfán mi érettünk letett, az istennek bémutatik az ő engesztelésére és a bűnöknek bocsánatokra.

7. K. *Ellenvetés: Mit felelsz azoknak, akik azt mondják: Igaz, hogy a mi bűneink tökéletesen megbocsáttatnak a Krisztusnak a Keresztfán lett egy Áldozatjáért; de a Mise olyan áldozat, amellyel a Jézus Krisztusnak Áldozatja reánk szabattatik?*

Ezt felelem: hogy a Szent Írás azt tanítja, hogy az igaz Hit egyedül az az eszköz, amely által a Jézus Krisztusnak Áldozatját magunkra kell szabnunk. Ján. 3:16.

8. K. *Melyik az a Második dolog, a melyben megmutatja a Catechizmus az Úr Vacsorája között és a Mise között való különbséget?*

F. A Krisztussal való Egygyesség.

9. K. *Mit tanít az Úr Vacsorája erről az Egygyességről?*

F. Ezt: hogy mi Szent Lélek által óltatunk a Krisztusba. I. Kor 10:16. *A háláadásnak Pohara, melyet megszentelünk, avagy nem a Krisztus Vérel való közösülésünk-é? A Kenyér, amelyet megszegünk, avagy nem a Krisztus Testével való közösülésünk-é?*

Tudni illik: A Kenyérnek étele, és a Bornak itala által azt akarja az Úr Jézus lerajzolni, és arról akar minket bizonyosakká tenni, hogy minékünk ő véle szoros egygyességünk vágyon;

Ez az Egygyesség pedig Hit által leszen.

Mert *Hitnek általa lakozik a Krisztus a mi Szíveinkben.* Eféz. 3:17. És a *Szent Lélek által*, aki nem csak a Krisztusban, mint mi Fejünkben, hanem mi bennünk is lakozik, mint ő Tagjaiban, és ővéle minket szorosán egyesít. *Lásd. LXX. Kérd.*

10. K. *Hát a Mise mit tanít erről a Krisztussal való Egyységről?*

F. Ezt: hogy minékünk a Krisztussal egyességünk lehessen, szükség arra; hogy mi az ő Testét és Véréét Testi szájunkkal együk és igyuk, és ezáltal a testi evés és ivás által egyesülünk a Krisztussal.

11. K. *Melyik az a Harmadik dolog, amelyben még megmutatja a Catechismus az Úr Vacsorája között és a Mise között való különbséget?*

F. A Krisztusnak imádása.

12. K. *Mit tanít az Úr Vacsorája erre a Krisztusnak imádására nézve?*

F. Ezt: hogy a Krisztus az Egekben vagy az Atyjának Jobbján, és azt akarja, hogy őtet ott imádjuk. Csel. 7:55–59.

13. K. *Mit tanít ellenben a Mise?*

F. Ezt: hogy a Krisztus Teste szerint is jelen legyen a kenyérnek és Bornak színe alatt, és ezokáért azokban kell őtet imádni.